

A MI HAZÁNK EGY KEREK ASZTAL...

Néhány bolond poéta-lélek
A kávéházban üldögélünk,
Való-igaz, hogy csúnya élet,
Melyet így álmodozva élünk.

Egyik se kormányozza sorsát
Csöndes, nyugalmas, enyhe révbe,
A mi hazánk egy álmország,
A kávéházak szürkesége.

A mi hazánk egy kerek asztal,
Amelyen ott gőzölg a csája,
S a csüggedésben megvigasztal
A sült galamb teóriája.

Heltai Jenő Reggel a kávéházban című verséből idéztem – a „bolond poéta-lelkek” pedig, nyugodtan mondhatjuk: a századforduló összes budapesti írója, költője, újságírója.

Újságíró és kávéház az 1880-as évektől a második világháborúig elválaszthatatlan fogalmak. Túl a számtalan anekdotán és visszaemlékezésen megpróbállok rendszerezettebb formában – és az újságírókra összpontosítva – választ keresni néhány egyszerűnek látszó kérdésre: **1.** kik ülnek a kávéházban és miért; **2.** mely kávéházakban ülnek és miért pont azokban; **3.** milyen is volt ez a kávéházi életforma?

1. Budapest lakosságának zöme, az asszonyok, s velük a gyerekek jó része is rendszeres kávéház-látogató volt. Ennek sok oka van (lakásviszonyok, társadalmi konvenciók stb.), amelyek közül most csupán egyetlen szolgáltatásra: az újságokra térek ki. *Kiss József* híres mondása – „Különös egy újság A Hét: kávéházban írják, és kávéházban olvassák” – minden korabeli lapra igaz. A kávéások versengve rendelték őket, elképesztő mennyiségben és választékban – a rekord a Newyork 400 újságja, amivel *Harsányiék* 1901-ben büszkélkednek. Hadd említsem, hogy a szegényebb kávéházak kiszolgálására újságkölcsönző vállalatok is szerveződtek, így néhány nap vagy hét késéssel a külváros népe is kézbe kaphatta a drága folyóiratokat, képeslapokat.

Az újságírók számára a kávéház a lapokon túl a szóbeli információk legfontosabb forrása is. A nyomtatott mellett az élő város adta a hírt, a „szenzt”. *Molnár Ferenc* szerint

„A közhangulat gyors kifejlődése, a közitélet hirtelen kialakulása talán a régi Róma Foruma óta nem talált oly kitűnő hajlékot a maga céljaira, mint a pesti kávéházat. Itt egy milliós város férfiai mindennap összetalálkoznak, és végigolvassák a lapokat... Ez óriási ellenőrző hatással volt és van a sajtóra... A kávéházi népet nem lehet sokáig bolonddá tartani. Valami nagy józanság, jóléti érzés, beavatottság jár nyomában ennek az egyébként rút életnek... És amit az egyik kávéház délután kettőkor tud, azt délután ötkor tudja valamennyi. Ez sehol a világon nincs.”¹

A kávéház hírügynökségi szerepének megvilágításához két beszédes történetet érdemes felidézni. Az egyik *Tarján Vilmos* emlékiratából való. Sorozásra kellett mennie, s ott szívélyesen üdvözölték egymást egy éjszakai kávéház frakkos pincérével. Velük várakozott *Az Est* főszerkesztője, *Miklós Andor* is, aki megrökönyödött ezen a konfidencián. *Tarján* megmagyarázta: – Ez az ember a Palermo kávéház főpincére. És ha valaki öngyilkosságot követ el a mosdóban, előbb telefonál nekem, mint a mentőknek...

A másik történet *Szabó László* emlékiratából való. 1914. június, Péter-Pál napja.

„Kirándulásra készültünk, [előtte] természetesen még elmentem a Fiume kávéházba... ahol Lajos, az újságos fiú ezzel a hírrel fogadott:

– Nagyságos úr, a trónörököst és a trónörökösnét Szerajevóban [sic] megölték.

Más azt mondta volna neki, hogy ne bolondozzék. Én azonban tapasztalatból tudtam, hogy Magyarországon nem a politikusok és államférfiak a legjobban informált emberek, hanem a kávéházi pincérek.”

A hírt a Magyar Távirati Iroda kacsának nyilvánította. *Szabó* azonban Lajoskának hitt, és villámgyorsan cselekedett: riasztotta a nyaraló főszerkesztőt, lakatossal feltörette az ünnep miatt bezárt nyomdát, előrángatott két gépirónőt, egy barátját pedig kiküldte a focimeccsre, hogy félidőben mondassa be a hangszóróba: „– *Az Est* minden embere, de leggyorsabban a betűszedő és gépmester urak azonnal vonuljanak be, mert világszenzáció történt és külön kiadás készül a lapból.” Este lett, mire hivatalosan is jelentették a tragédiát, amelyről a Fiume kávéház pincérei órákkal előbb értesültek, mint Magyarország miniszterelnöke. Öt perccel a bejelentés után viszont az utcán

¹ MOLNÁR FERENC: A pesti társaság. In *Pesti napló*. Bp. 1993, Nyilvánosság Klub – Századvég, 98–99. p.

volt *Az Est* délután összerakott különkiadása, s a lap tucatnyi riportere, köztük az épp Abbaziában nyaraló *Tarján Vilmos* – az európai sajtó nagyágyúit lóhosszakkal megelőzve – addigra már javában úton volt Szarajevó felé.²

Az egyes szakmáknak, foglalkozásoknak megvolt a törzskávéházuk, így az újságírók azt is pontosan tudták, milyen információkért hová kell menniük. (A rendőrségi riporterek főhadiszállása a kapitányság melletti Gresham kávéház volt, ahová a rendőrtisztek is jártak.)

2. Lássuk most a híres és kevésbé híres törzshelyeket. Arra a kérdésre, hogy miért válik egy adott kávéház egy-egy polgári asztaltársaság törzshelyévé, nehezebb választ adni, mint arra, hogy az újságírók ilyen döntéseit mi befolyásolta. Két fő szempont biztosan volt: a szerkesztőség és a kiadóhivatal közelsége, illetve a kávé és a főpincér személye.

A József körút 45. szám alatt, a József utca sarkán működött Baross kávéházban 1894-től öt évig tanyázott *Mikszáth Országos Hírlapjának* újságíróasztala (a nyomda a József körút 65-ben volt, nem kellett messzire szalajtani a hordárt a kézirattal). A Baross később a *Nyugat* fiataljainak is kedves helye: ide költözött át a Kálvin téri Bátoriból a híres Balszélfogó asztaltársaság. Szerkesztőségi asztal később is volt, 1913-tól az *Új Nemzedéké*.

Szintén a József körúton, a Bérkocsis utca sarkán működött a MIÉNK kávéház. Itt ültek a szociáldemokrata és szocialista politikusok és újságírók. A *Népszava* munkatársai, *Weltner Jakab*, *Alpári Gyula*, *Landler Ernő* (a későbbi népbiztos, Jenő öccse, Pest legelegánsabb ügyvédje); *Engelmann Pál*, a bécsi munkáslap, az *Arbeiter Zeitung* pesti tudósítója, sőt az első világháború után a Szovjetunióból visszatért *Kun Béla* és elvtársai. A kávészeseni *Fried* úr vendégei kedvéért előfizette a *Husadik Századot*, sőt a *Sozialistische Monatsheft*t, a *Neue Zeitung* és a *Mouvement Socialiste*-ot is. 1920-ig itt jártak össze a nemzetiségi politikusok és újságírók: a román asztalnál a házban lakó *Erdélyi János* ügyvéd, *Lascu Demeter*, a volt Eötvöskollégista *Sulica Szilárd* muzeológus, és Pesten jártában *Octavian Goga*. Mellettük a szlovákok társasága, akikhez rendszeresen ellátogatott a csehszlovák szenátus későbbi népszerű elnöke, *František Soukup*.

A szociáldemokrata, szocialista politikusok korábban, az 1890-es években a Hunniába jártak (Vámház körút – Királyi Pál utca sarok). Később *Bíró Lajos*, a Galilei-kör és a *Husadik Század* egyik vezéralakja mintegy jelképesen a Szabadság kávéházban tartotta törzsasztalát.

A Newyork újságíró-tanyává válásához természetesen hozzájárult az épület első emeletén működött újságíróklub, az Otthon-kör, de idézzük föl a filmes sajtó kevésbé közismert emlékét is. A magyar film bölcsője is a

² SZABÓ LÁSZLÓ: *Szegény ember gazdag élete*. Bp. 1928, Athenaeum, III. kötet, 19–22. p.

Newyorkban, egészen pontosan a Dohány utcai oldalon ringott. Itt szerkeszti az első magyar filmszaklapot *Lenkei Zsigmond*.³ Itt ül a húszéves *Korda Sándor*, aki eleinte irdatlan szivarokkal hívja fel magára a figyelmet, majd a *Pesti Mozi* szerkesztőjeként rendszeresen közli *Somlyó, Karinthy, Gábor Andor, Kosztolányi* írásait. Az írók ugyanis *Osváthoz* menet kénytelenek elhaladni a moziújságírók asztalai mellett. Ismerik egymást. Köszönnek. Beszélgetnek. *Karinthy* megír egy filmszkeccset, ami óriási sikert hoz neki, a Newyork népe mindjárt rá is ragasztja a „Szkeccspír” becenevet.

A Nagykörút és a Király utca sarkán 1899-ben nyílt *Berger Leó* kávéháza. Első törzsvendégei a Király Színház színészei és közönsége. A művészek hosszú asztalánál *Beöthy László* „prezideált” – meséli *Balla Vilmos* –, s persze csatlakozott hozzájuk a „librettisták, zeneszerzők, újságírók népe”.⁴

A Berzseráj másik nagy asztalánál egy sereg fiatal és kevésbé fiatal újdondász 1910-ben forradalmasítja a magyar újságírást: itt áll össze *Az Est*.

„...Az új lap szerkesztősége szinte éjjel-nappal együtt ült, hogy a Miksa utcában vagy a Berger kávéházban, de sohase hiányosan vagy elválva egymástól, azon tanakodjon, hogyan lehetne még érdekesebbé tenni az újság tartalmát, amely újságyszöveg amúgy is olyanformán hatott az olvasóra, mintha odáig még nem olvasott volna hasonlót... az akkori Budapest legjobb hírlapírói álltak össze szövetségbe...”⁵

A lap gárdája oly népszerű volt, hogy 1911-ben egy szemfüles kávé, *Freidenfeld Adolf* a szerkesztőség mellett, a Miksa utcában megnyitotta a kedvükért *Az Est* kávéházat, amelyet két évvel később a Dohány utcába telepített át. A szerkesztőség tagjai azonban hűek maradtak a *Berger*hez, egészen az első világháború végéig. (Még egy kávéház volt Budapesten, amelyik egy újság nevét tűzte cégéreire: az *Új Idők* a mai Bajcsy-Zsilinszky úton. Kávésa a megnyitóra meghívta az egész szerkesztőséget.)

Az Oktogonon az 1912-ben gazdát váltott és Sorrento névre keresztelt Sztanoj kávéház törzsközönsége részben szintén újságírókból és a szomszédos Hornyánszky-nyomda alkalmazottaiból tevődött össze. A Teréz körút 21-ben volt a *Pesti Napló* szerkesztősége, melynek munkatársai főként a Newyorkba jártak ugyan, de a nyomdagépek megindulását (hajnali 3 óra) egyszerűbb volt a közvetlen szomszédságban kivárni. Asztaltársaik a város legműveltebb nyomdászai: az egész Monarchia számára Hornyánszky nyom-

³ *A Kinematográf*, 1907.

⁴ BALLA VILMOS: *A Kávéforrás*. Bp. 1927, a szerző kiadása, 172. p.

⁵ KRÚDY GYULA: Rezeda Kázmér szép élete. *Utazások a vörös postakocsin I.* Bp. 1977, Szépirodalmi, 124. p.

ta a különleges szaktudást igénylő cirill betűs könyveket, bolgár, szerb bibliákat, akadémiai kiadványokat.

Ha már az Oktogonon járunk, nem felejtethjük ki az *Abbaziát*, amely körülbelül 1891-től a demokrata politikusok központja. Az asztalfőn fekete selyemsipkában, csibukkal az agyarán a „Vajda”, *Eötvös Károly* ült haláláig, körülötte pedig igen szép számú és tökéletesen vegyes hallgatóság: újságírók, ügyvédek, politikusok, pesti mitugrázók. *Schweitzer Gábor Krúdyra* és másokra hivatkozva állítja: maga *Eötvös* volt a szerzője az *Egyetértésben* név nélkül, folytatásokban, majd *Eötvös* kiadásában *Gróf Károlyi Gábor följegyzései* címmel megjelent munkának, amelyből egyebek közt az derül ki, hogy az asztaltársaságban szőtt „összeesküvés” vezetett a *Szapáry-kormány* bukásához.⁶ *Eötvös* után *Vázsonyi Vilmos*, a későbbi igazságügy-miniszter lett az asztaltársaság elnöke. (A kávéházi estékről *Vázsonyi* özvegye is színesen beszél *Az én uram* címmel megjelent emlékiratában.) Az *Abbazia* fontos tanyája volt több politikai lap szerkesztőségének: itt ült össze *A Polgár* és a *Pesti Hírlap* törzsasztala, de látogatták *Az Est* és a *Világ* munkatársai is.

A Nyugati pályaudvarral szemben működött a Terminus. Vendégköre vegyes, amilyen csak egy szolid polgári kávéház közönsége lehet. Magas állású köztisztviselők, ügyvédek, bírák, Pestre látogató „megyei urak”, főispánok, polgármesterek. Egy szalonkabátos, kimért urakból álló asztaltársaság: a végrehajtóké, akik a Terminusban tűzik ki az árverési terminusokat. A másik sarokban, távol a huzattól és a legerősebb dohányosoktól, az Operaház művészei és a vígszínháziak csapata. Újságíró nélkül nincs kávéház: a *Pester Lloyd* zurnalisztái, élükön *Weisz Juliánnal*.

A legfontosabb politikus- és újságíró-tanya a *Balaton* kávéház volt. *Róna Lajos* szerint

„a millenniumtól a háboru végéig olyan jelentős helye volt az ország életének ez a kávéház a Rákóczi-ut és a Szentkirályi-utca sarkán, hogy a közvéleményt valósággal a Balaton csinálta, a nagy politikai akciók onnan indultak ki, karrierek lendültek fel és emberek buktak le a magasból a mélybe, kormányokat szerveztek és buktattak... jelentőségét nem tudták megtagadni sem a kormányon, sem az ellenzéken, de még Bécsben és a külföldön sem. Ma már tudjuk: a mindenkori kormányok éppen úgy bizalmiférfiakat tartottak a Balatonban, mint a bécsi közös külügyminisztérium avagy a külföldi követségek. ...a Szentkirályi utcai oldalon egymás mellett állott két hosszú asztal és mellettük a kávéház közepén egy nagy kerek asztal (mert abban az időben még tudták, hogy a kerek asztal a kényelmes és a kellemes forma a

⁶ SCHWEITZER GÁBOR: Lapok az Abbazia kávéház történetéhez. *Budapesti Negyed*, 1996. 2–3., 132. p.

vitatkozó társaságok számára), és a két hosszú asztalnál ültek váltakozva, de a nap minden órájában a nagy politikai napilapok szerkesztői, publicistái és újságírói, a másik asztalnál a képviselők, a kerek asztalnál pedig mindkét csoport együtt. Valóságos klub volt ez, minden alapszabály nélkül, de mégis kötelező szokásokkal és szervezettel, s negyedszázadon át majdhogynem nehezebb dolog volt a bejutás a Balaton asztaltársaságába, mint akár a legexkluzívabb kaszinóba...

A társaság magvát az 1880-as években alakult „szkupcsina”, Bartha Miklós, Ugron Gábor, Pázmándy Dénes, Hoitsy Pál társasága jelentette: az Országos Kaszinó éttermében jártak össze, míg különtermüket a vendéglős figyelmetlenségből ki nem adta egy esküvőre. Ekkor sértetten átvonultak a Balatonba. Róna Lajos oldalakon át sorolja a kávéház vendégeinek névsorát, mi azonban most ezt nem tehetjük.

Hadd említsek meg néhány budai kávéházat is, ahol szerkesztőségi asztalok működtek, vagy rendszeresen látogatták őket újságírók. A Vérmezővel szemközt Pozsonyban volt a 20-as évek végén a Huszadik Század örököse, a polgári radikális Századunk szerkesztőségi asztala: ide jár Vámbéry Rusztem, Csécsy Imre, Purjesz Imre, Szekeres János, Varró István és – ki hinné, hogy valaha is kitette a lábát a pesti oldal kávéházaiból? – József Attila.

A Döbrentei téri Erzsébet-híd kávéházban találkozott az Élet című katolikus szépirodalmi hetilap szerzőgárdája. Az 1909-től 1944-ig létezett irodalmi újság első munkatársainak sorában ott találjuk Kosztolányi Dezsőt, Juhász Gyulát, Sík Sándort, a méltatlanul elfeledett Harsányi Kálmánt Török Gyulát, Kárpáti Aurélt. „Ugyanakkor minden kedden és szombaton a kávéház dunaparti oldalán, a legfelső széles és hosszú, fehér márvánnyal berakott asztalnál, a nagy falióra alatt... találkozott össze Palágyi Lajos írói társasága.”⁸

Külön história az irodalmi kávéházaké: a század utolsó harmadának legfontosabbjai a Fürdő utcai Kávéforrás, a Hatvani utcai Kammon és a Múzeum körúti Fiume. Időrendben ezeket követi majd a Centrál és a Newyork. Az első kettőben „modern” szerkesztőségi életről még nemigen beszélhetünk, a Fiumében azonban már élet-halál kérdése volt az újságíróasztal ítélete:

„Tudja, minek van jelentősége, asszonyom, a magyar irodalmi pályán? Megmondom magának röviden. Annak... amikor éjszaka, éjfélkor, a »Fiume« kávéházban, ahol a zsrnaliszták és írók összegyülekeznek, valaki a kerek asztalnál felkiált: »Olvastátok Józsiás legújabb elbeszélését a Fővárosi Lapok-ban?« És a pincér, aki ott hallgatózik, mindig a hírlapírók asztala

⁷ RÓNA LAJOS III, 647. skk.

⁸ LENDVAI ISTVÁN: Egy eltűnt budai kávéházzal. Magyar Nemzet, 1940. május 5., 8. p.

körül, sietve elhossa az újságpolicról a Fővárosi Lapok-at, a virrasztók egyenként elolvassák, aztán szótlanul egymásra néznek...”⁹

Kik ezek a „virrasztók”? *Barna Izidor*, a *Rákosi* fivérek, *Jenő* és *Viktor*, azután egy másik testvérpár: *Szomory Dezső* és *Emil*; *Reviczky Gyula*, *Ábrányi Emil*, *Ambrus Zoltán*, *Vay Sarolta-Sándor*, a férfiruhás, szivarozó újságíró. Az asztalfőn a mérges tollú *Tóth Béla*, a *Magyar Anekdota* írója. (Ő olyan hűséges vendége a Fiuménak, hogy végül oltárhoz vezeti a kassza bájos tündérét.)¹⁰ *Rákosi Jenő* vezetésével itt alakult meg 1891-ben az írók és újságírók Otthon Köre, ez a félig klubként, félig érdekvédelmi tömörülésként működő szervezet, amelyből 1897-ben létrejön majd a Budapesti Újságírók Egyesülete is.

A Newyork és a *Nyugat* fénykorában hátul, a Miksa utcai karzaton volt *Osvát* asztala, *Karinthy* szavaival élve „írókézek és újság-írókézek” birodalmának szentélye a „Niuggat-barlang... közepén Adyos, az adióták vallási szektájának bálványa áll, melyet ha-Tvani, a dúsgazdag írókéz faragott. A szertartásokat Os-Vát, a főpap végzi: két hétben egyszer kinyitnak a balszárnyon egy zsilipet, mire harmincegy verset ad.”¹¹

3. Ez a huszonnégy órán át nyitva tartó felnőtt-napközi sajátos időbeosztással működött. *Kosztolányi* megfigyelése szerint „van hivatalnok-idő (reggel héttől nyolcig), ügyvéd-idő (reggel nyolctól fél tízig), orvos-idő (reggel fél tíztől fél tizenegyig), nyárspolgár-idő (félegytől délután háromig), család-idő (délután négytől este hétig), szieszta-idő (este félnyolctól tizenegyig), lump-idő (este tizenegyől éjjel kettőig), művész-idő (éjjel kettőtől fél négyig) és ügynök-idő (mindig).”¹²

Az újságírók – hacsak valami esemény kedvéért nem kellett eltérniük a szokástól – a szerkesztőség és a nyomda ritmusához igazodva, késő délelőttől hajnalig éltek a kávéházban, amely sokféleképpen kényeztette őket. Az információk, a kávé, az enni- és innivalók mellett felszolgáltak tintát és papírost is; a kávéház előtt posztoló „saját” hordár caplatott a nyomdába a kész cikkel; volt lexikon, címtár, szótár, menetrend; amikor elkezdtek bevezetni a telefont, onnan lehetett diktálni, vagy slapajt szalajtani valahová. Működött hajléktalanszállóként: „Bizonyos hitele minden fiatal írónak volt, nem kellett

⁹ KRÚDY GYULA: Hét bagoly In *Aranyidő*, Bp. 1978, Szépirodalmi, 431. p.

¹⁰ Vö. BEVILAQUA BORSODY BÉLA: *Pest-budai kávéházak, kávé és kávésmesterség*. Bp. 1935, a Budapesti Kávés Ipartestület kiadása, II, 721. p.

¹¹ KARINTHY FRIGYES: Jules Verne: A Csömöri úttól egészen a Filatori-gátig. In: *Így írtok ti*. Bp. 1973, Szépirodalmi, II. 96–97. p.

¹² Budapest a kávéváros. *A Hét*, 1914. március 15.

fedél nélkül kóborolnia az éjszakában, ha történetesen nézeteltérése volt a háziasszonyával: sokan aludtak zivataros napokban a kávéház szeparéiban...” – mondja *Krúdy*, a Newyorkról. Fontos szolgáltatás volt végül a kölcsön és a hitel, amit rendszerint a főpincér folyósított, s amit busás borral való megfélemléssel kellett törleszteni. Búcsúzzunk az újságírók szárazdajkáitól azzal a nekrológgal, amelyet Szép Ernő írt a Newyork legendás főpincére, *Reisz Gyula* halálára.

[...] Ha nincs Gyulánk, éhezünk volna. Elvadultunk volna. A nevetés ki-pottyant volna a szánkából, örökre talán. [...] Odasétált, kérem az emberhez, mint minden főúr és azt kérde, minekutána specialista pillantást vetett a betegre: mennyivel szolgálhatok?

Ő. A főúr. Én fogyasztottam, én tartozom. És ő az, aki pénzt fog adni. A fizetőpincér.

Igen. Gyula a szónak az egyenes értelmében fogta fel a fizető szerepét. Fizetett.

A differenciát fizette, ami az illúzióink meg a sorsunk közt volt és ami volt a keresetünk meg a könnyelműségünk közt, és azt a differenciát, amit ő érzett a becsünk meg a megbecsültetésünk közt. [...]

Olyan halkan adott pénzt az embernek, amilyen halkan permetezik most az eső.

Nagyon mulatságos volt. Volt egy sonkám, fröccsöm, tortám, három kenyér, sajt, fekete, konyak... és két forint tíz, az öt forint, tessék. Szóval kaptam két forint tizet, azért a fáradságért, hogy megvacsoráztam a New-Yorkban.

Ezt a metódust Gyula találta fel.

Meg is gazdagodott belőle.

A legeslegdusabb magyar főúr volt.

Gyöngy volt a szeme pillantása, arany volt a hangja, gyémánt a bajusza sodorintása, rádium a gondolata. Holnap este biztos egy csomó csillaggal több lesz az égen. Gyula fizet.

Pszt.”¹³

¹³ Egy főúr halálára. In BRÓDY ALEXANDER és NEMÉNYI ZSOLT (összeáll.): *A királynő főztjétől a pincér lábáig*. Bp. 1999, Jövendő, 206–207. p.